Historisch besef is een lastig begrip. Zeker als het om lanen met oude bomen gaat. Tuinkunsthistoricus Lucia Albers en ecoloog Bert Maes geven een voorzet hoe lanen het best kunnen worden beheerd.

Historie belangrijkste uitgangs p

Lanen vervulden al in het verleden diverse doelen. Zo boden zij windbeschutting (eik, abeel) en beschutting tegen de zon (linde); vormden ze een architectonisch element (linde, eik, beuk, haagbeuk); dienden een economisch doel (houtoogst); fungeerden als verkeersgeleiding, jachtbaan of als plaats voor spelen (linde, iep). Voor elk gebruik werden speciale boomsoorten toegepast. Lanen in strikte zin dateren in Noord-Europa eigenlijk pas uit de late 15e en 16e eeuw. Beplanting langs grachten en wegen, hagen, vlechtwerk en berceaus zouden als een soort voorganger kunnen gelden.

Oudste voorbeelden

Een van de oudste bekende voorbeelden van een laan die bewust werd aangelegd ter verpozing van de stedelingen, was de Lange Vijverberg in Den Haag. Daar stonden tenminste al in 1481 lindebomen met zitbanken eronder "daer die heren de somerdaechs up sitten en zich konden verlustigen aan de daar pas gepote linden". De opvolgers van deze laanbomen zijn nog altijd te zien.
De Lange Voorhout, eveneens in Den Haag, werd in 1536 aangelegd en beplant met linden die betrokken werden uit Antwerpen. Ook de Lange Voorhout is nog in volle glorie te zien. In maart is de laan gestoffeerd met een tapijt van bloeiende krokussen. Overigens waren er in 1539 al bepalingen noodzakelijk om beschadiging en omhakken van de bomen te verbieden.

Vooral status

Toen omstreeks 1600 het land van zijn uitgestrekte bossen en grote bomen was ontdaan, onder meer voor de scheepsbouw, kregen lanen een grotere waarde: economisch, als windbreking en voor status. Hoe langer de laan en hoe meer rijen bomen, des te groter was de status van degene die aan het einde van de laan woonde. Het is pas omstreeks 1700 dat het algemeen gebruik wordt om lanen in de as van het huis aan te leggen. Slot Zeist, aangelegd rond 1680, was voor velen het voorbeeld. Voordien leidde de laan naar de voordeur in de zijgevel van het huis. Ook in allerlei steden werd het in de 17e eeuw heel gebruikelijk systematische bomenrijen aan te planten langs grachten, op stadswallen en in straten.
Rond zijn kasteel te Buren liet prins Frederik Hendrik in 1630 een vijfhoek van lanen aanleggen, waarmee hij zijn vermoedelijke jachtterrein en toernooiveld afbakende. Zijn lanen van eiken, iepen,

De toegangslaan tot Velserbeek, zoals die rond 1725 op een schilderij is vastgelegd. Langs de laan staan tevens hagen.

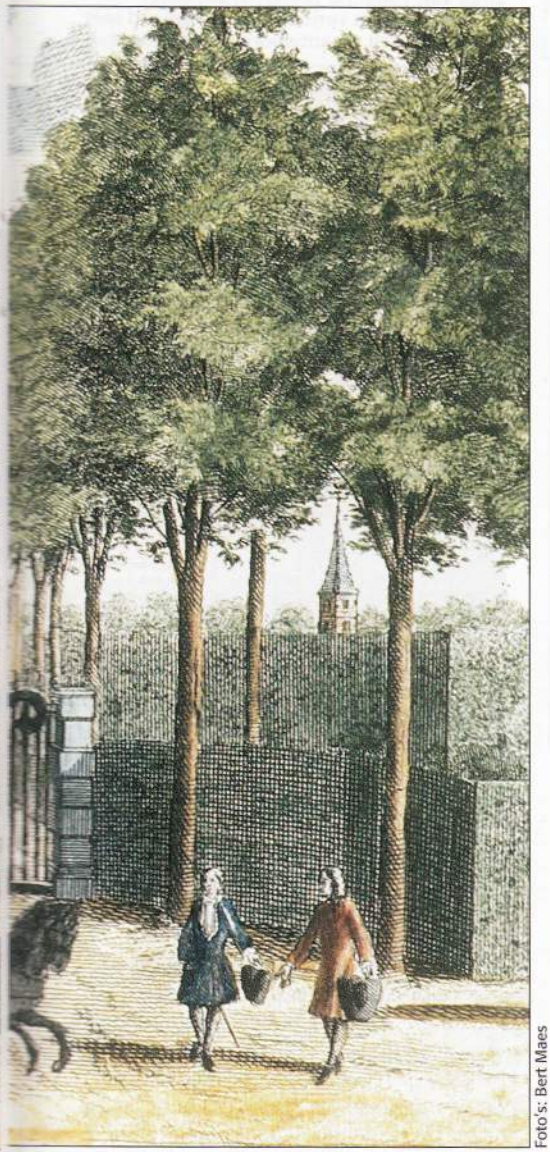

Foto's: Bert Maes

Foto: Lucia Albers

Restant van de Middachter Allee uit de 18e eeuw. Juist dankzij hun leeftijd zijn de beuken nog steeds indrukwekkend monumentaal.

Laanbeplanting van grauwe abeel. In de late Middeleeuwen werd deze boomsoort veel toegepast. Thans is een laan met grauwe abeel zeldzaam.

punt bij laanbeheer

beuken en populieren werden later vervangen door walnoten en appelbomen. Op de kaart van Hofwijck (ca. 1640) van Constantijn Huygens komen allerlei lanen voor van verschillende boomsoorten: linden, essen, abelen en een "Ypen Mantelingh".

Mode

De soorten bomen zijn door de eeuwen heen wel aan mode onderhevig. Waren in de 17e en begin 18e eeuw iepen en lindenlanen zeer gewoon, met de komst van de landschapsstijl werd de beuk als laanboom gebruikelijk. De oudste slingerlaan van Velserbeek bestaat nog uit linden. Even daarna - eind 18e eeuw - werden hoofdzakelijk beukenlanen aangeplant. In de 19e eeuw zijn linden weer vaker toegepast als laanboom. Mooie lanen van zwarte linden van circa 100 jaar oud, vindt men in de Worp (Deventer) en op Frankendael te Amsterdam. Amerikaanse eiken werden kort na 1900 veel aangeplant. Het zijn nu kolossale bomen, die fantastische lanen vormen. Een voorbeeld is een laan bij de Algemene begraafplaats in Almelo, vermoedelijk geplant in 1925. De plantafstanden waren in de 18e eeuw veel kleiner dan nu. De afstand van circa 5 m (1 Rijnlandse Roede = 3,76 m en 4 voet = 1,25 m) komt nog veel voor. Nu wordt de afstand 6 tot 8 m veel gebruikt. Wil men een oude laan herplanten om het historische beeld te laten zien, dan is het van belang de oude plantafstand te gebruiken. Dikwijls kan men de plaatsen waar bomen hebben gestaan nog herkennen aan de kuilen in de berm.
Zowel gebruik van één als meerdere boomsoorten komt voor. Zo had de Maliebaan in Utrecht, aangelegd in 1637, zowel iepen als linden. Een laantje van Oud-Amelisweerd heeft afwisselend beuken en eiken. Een laantje in de Worp in Deventer uit 1821 heeft deels afwisselend eiken en linden, mogelijk een verwijzing naar de metamorfosen van Ovidius.
In de landschapsstijl was het ook gebruikelijk om loof- en naaldbomen af te wisselen; spar en beuk was zo'n combinatie. Op de Expo 2000 in Hannover is een lange 'laan' - het is feitelijk meer een plein - beplant met vier rijen van telkens andere boomsoorten. De bomen staan ver uiteen. Geen twee dezelfde bomen staan er naast elkaar. In de herfst geeft dat een veelkleurig beeld.
Een bijzondere laanvorm is de berceau. We kennen ze in de vorm van peren, linden en haagbeuk: soms als echt laantje, →

Historie belangrijkste uitgangspunt bij laanbeheer

Unieke berceau van gele kornoelje uit circa 1880 op het terrein van het voormalige klooster van Overbunde in Zuid-Limburg.

Monumentale lindelaan uit 1675 bij de abdij van Tongerlo (Belgisch Limburg). De laan is deels verjongd en aangevuld met niet-historisch verantwoord plantmateriaal.

soms als curiosum op een landgoed. Diverse beukenlaantjes, die bedoeld waren om als beukenberceau bovenin bijeen gebonden te worden, liet men doorgroeien. Dat levert vreemde laantjes op, zoals op Beerschoten (De Bilt) en Arendsdorp (Den Haag). Een zeer bijzondere berceau van gele kornoelje is te zien in Zuid-Limburg. Eind februari-begin maart bloeit deze prachtig heldergeel.

Ecologische betekenis

Oude lanen hebben vanwege de oude en monumentale bomen een bijzonder grote belevingswaarde. Daarnaast zijn oude lanen belangrijk vanwege cultuurhistorie en ecologie. Grote, oude bomen zijn, mede door aanwezige holten en grilligheid, bij uitstek gewild bij broedvogels, vleermuizen en allerhande ongewervelde dieren. Holle laanbomen zijn gezocht als zomerverblijf van diverse soorten vleermuizen. Voor uilen is het de overdagingsplaats bij uitstek.
De stammen vormen refugia voor bijzondere korstmossoorten. Oude bomen leven samen met karakteristieke houtzwammen en mycorrhizapaddestoelen die bij jonge bomen niet voorkomen, zoals boleten, russula's en melkzwammen. Daaronder zijn veel Rode-Lijstsoorten te vinden.
In termen van biodiversiteit scoren oude bomen hoog. Gezien de milieudruk in Nederland is het echter lang niet zeker dat die mycorrhiza, ook bij ouder wordende nieuwe aanplant, ooit weer op peil komt. Als lanen gekapt worden verdwijnen de specifieke paddestoelen en komen niet gauw weer terug.

Historisch sortiment

De cultuurhistorische waarde is niet alleen gelegen in de belijning van de aanplant, maar ook in het sortiment. Van de historische laanboomsoorten als linde, iep, abeel, populier, beuk en eik bestaan tal van historische klonen en variëteiten. De dendroloog Rune Bengtsson ontdekte in Zweden alleen al van de linden een groot aantal klonen uit de 16e, 17e en 18e eeuw die afkomstig blijken te zijn van kundige Hollandse boomkwekers. Die kwekers exporteerden hun bomen in groten getale naar Scandinavië. Er was ook export naar Engeland, Noord-Duitsland, de Baltische staten en Rusland.
Ook andere boomsoorten werden verhandeld. Er zijn aanwijzingen dat in West-Vlaanderen al vroeg kundige boomkwekers zaten die experimenteerden met nieuwe hybriden. Het lijkt erop dat een belangrijk deel van die kennis verloren is gegaan.
In Zweden worden nu genenbanken van het historische plantmateriaal opgezet om het materiaal voor de toekomst veilig te stellen. Hiermee kunnen lanen op verantwoorde wijze worden gerestaureerd en blijft het historische beeld behouden of kan juist worden teruggebracht. In ons land is bij Winterswijk een lindenarboretum waar een aantal oude lindenklonen zijn aangeplant.

Niet vanzelfsprekend

Historisch verantwoorde laanrestauratie is zeker niet een vanzelfsprekende zaak. Vaak wordt er willekeurig en goedkoop plantmateriaal toegepast, dat uiteindelijk niet het gewenste historische beeld oplevert. Zelfs in het beroemde park van Versailles in Parijs worden de barokke lindelanen niet gerestaureerd met de daar historisch verantwoorde winterlinde, maar door een allegaartje van lindevariëteiten, die daar in het verleden nooit toegepast zijn.
Historische iepenklonen worden thans nog weinig toegepast uit vrees voor iepenziekte. De resistente iepenklonen hebben echter een heel andere habitus. Historische iepen met linden om en om aanplanten is hier een interessant idee. Menging van soorten was ook vroeger zeer gebruikelijk en voorkomt bij ziekte het ondergronds besmetten door wortelcontact.
Fraaie zomereikbeplantingen zijn in ons land bewaard gebleven langs oude rijksstraatwegen en kanalen uit de eerste helft van de 19e eeuw. Een aantal daarvan heeft de Bomenrassenlijst gehaald en worden nu benut om gecertificeerd zaaigoed te verzamelen.

Laanboombeheer

Met de kap van de 17e-eeuwse linden van de Spanjaardslaan in Haarlem in 1960, vanwege wegverbreding, verdween de laatste echt oude laan in ons land. Rond diezelfde tijd werden de 18e-eeuwse beuken van de Middachter Allee in Rheden omgehakt. Dat was misschien wel de mooiste laan die Nederland ooit gekend heeft. Ook hier was verkeer de belangrijkste reden.
Vlaams België kent nog één 17e-eeuwse (linde)laan bij de abdij van Tongerlo, een

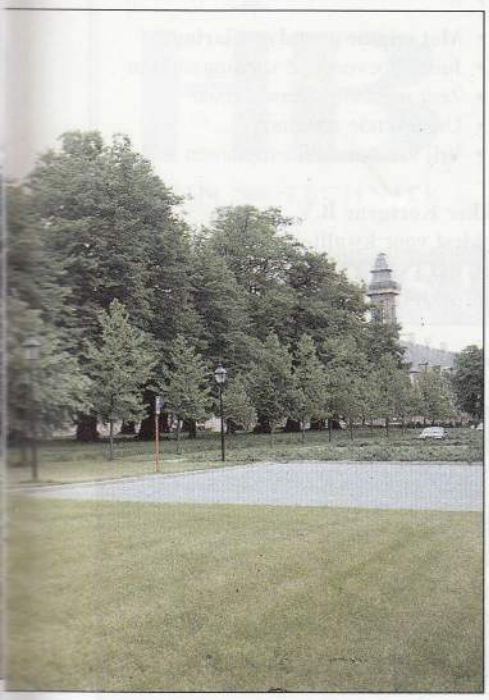

Foto: Lucia Albers

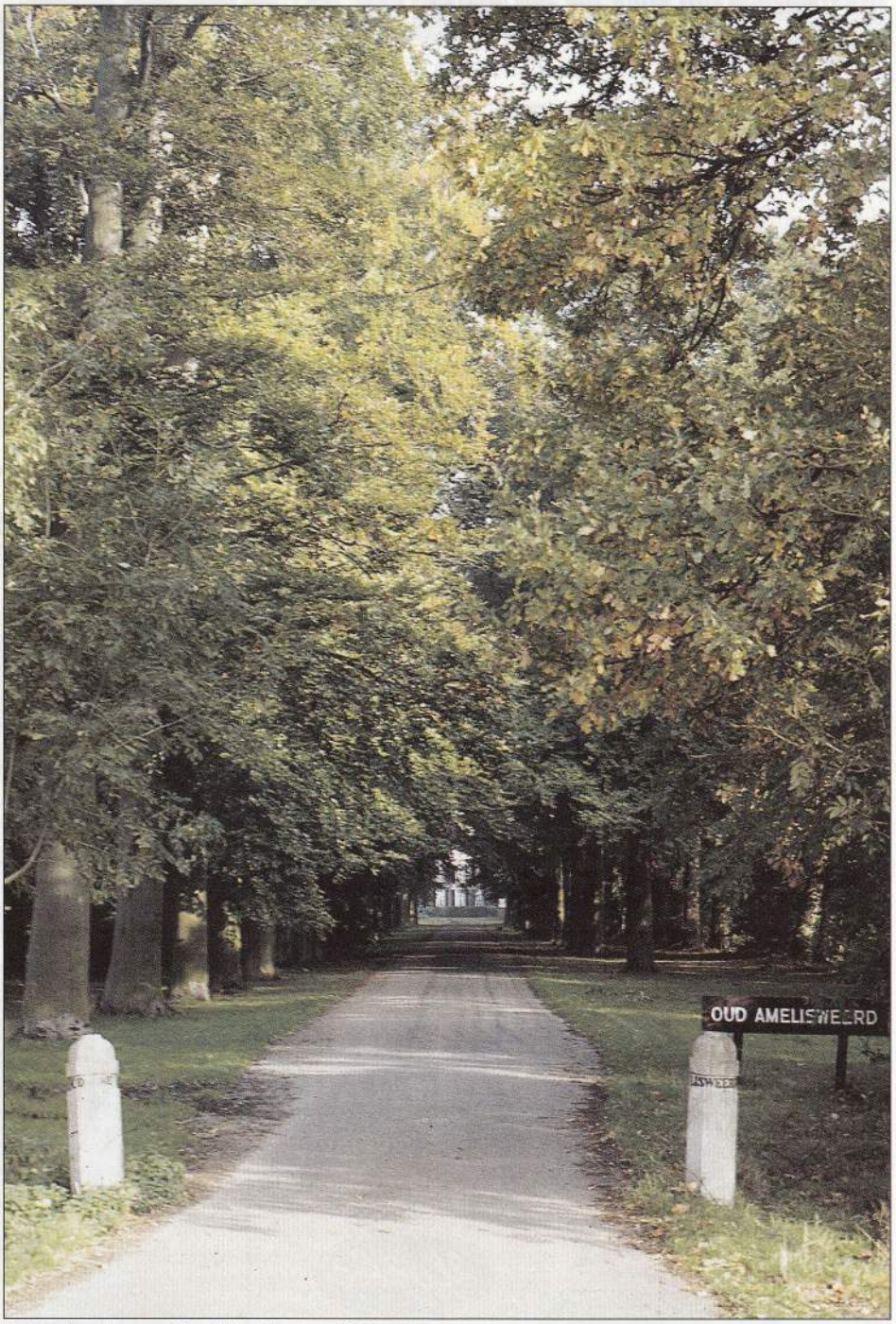

De beukenlaan op Oud-Amelisweerd (Utrecht) wordt geleidelijk vervangen. De laan is in 1770 voor het eerst aangeplant.

onvoorstelbaar mooie laan. Jammer genoeg is de laan her en der ingeboet met andere lindeklonen en zelfs met andere lindesoorten.
In het algemeen is men te snel met kappen van oude bomen, vanwege stamholte of aanwezigheid van zwammen. Echte parasitaire houtzwammen zijn curieus genoeg uitermate zeldzaam. Zelfs de meeste honingzwamtypen tasten geen levend hout aan. Maaien van de grasmat onder bomen als de oppervlakkig wortelende beuk kan nogal eens schade aan de wortels opleveren. De wortels raken vervolgens geïnfecteerd door de reuzenzwam. Bij de beoordeling van de vitaliteit en kwaliteit van bomen wordt in ons land veel gebruik gemaakt van de methode van Claus Mattheck. Als methode voor inzicht en indicaties is deze methode geschikt. De toepassing is inmiddels zo grof en dogmatisch dat veel bomen onnodig geveld worden. Daar staat tegenover dat vooral oude, monumentale lanen een grote belevingswaarde hebben.

Verjongen van lanen

Oude lanen laten zich uitstekend verjongen door bij uitvallen van bomen direct in te planten met historisch verantwoord plantmateriaal. Tijdig opkweken van bomen vanuit stek of zaad is dan wel geboden. Door menging van (zeer) oude bomen met jonge bomen blijft het monumentale en cultuurhistorische beeld gehandhaafd.
De beuken- en eikenlanen aan de voorkant van Het Loo zijn daar goede voorbeelden van. De kolossale oude eiken die in de rij voor het paleis staan, geven de jonge bomen betekenis en geschiedenis. Door slechts een deel van de laan te kappen of aan het begin of einde van de laan oude bomen te laten staan, kan men aangeven dat de jonge laan geen idee van nu is. Totale verjonging levert bijna altijd een teleurstellend beeld op en eeuwen zijn nodig om weer een gelijkwaardig beeld te krijgen. ■

Kort

Over het beheer van oude lanen wordt heel verschillend gedacht. Vanuit cultuurhistorisch en ecologisch perspectief is het handhaven van zo veel mogelijk oude bomen belangrijk. Ook het in stand houden van oude selecties past in dit perspectief, maar zal restauratie zeker duurder maken. Al te gemakkelijk wordt gekozen voor het kappen van oude bomen en zelf hele lanen.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesburo in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken.

Lucia Albers

L. Albers runt een bureau voor onderzoek en advisering van historische landgoederen, parken en tuinen.